JOŽ. PLOT: LJUDJE.

Dramatična slika v štirih dejanjih.

OSEBE:

Fanič, vdovec, uradnik.
Slavko, praporščak v rez., sin.
Lina, učiteljica, hči.
Gospa Remščakova, soseda.
Mici, služkinja pri Faničevih.

Prvo dejanje.

Faničevo stanovanje, v vseh dejanjih brez izpremembe.

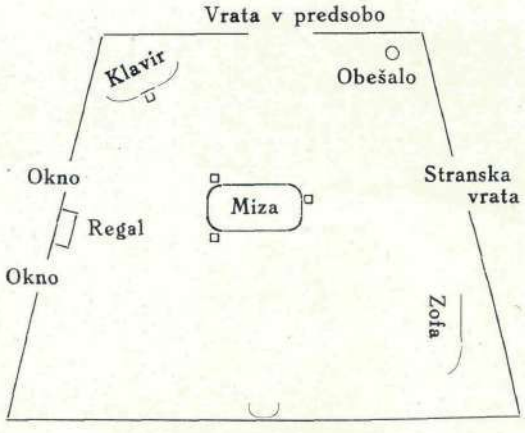

Čedno, precej skromno opravljena soba, zadaj vhod v predsobo, na levo druga vrata, ki vodijo v ostalo stanovanje. Sredi sobe miza, na njej razmetani akti, beležne knjige. Na enem koncu Linini zvezki, steklenici črnila in rdečila. V ozadju desno klavir, v levem kotu stojalo za obleko. Med oknoma regal, knjige, papirji. Levo, v obližju mize zofa. Po stenah vise med drugim razne diplome.

Polmrak. Fanič hodi po sobi, se vselej skrbno ogne stolov ob mizi in se zdajpazdaj ustavi pred Lino, stoječo pri oknu.

Fanič. Če obvelja —, kaj praviš, Lina?

Lina (hladno, skoro mehanično). Potem te srčno zahvalim za ves tvoj trud.

Fanič. Tako, dà, res. (Nežno.) Kajne, Lina, vidiš, da ti hočem dobro? Če Bog da, zdaj prideš slednjič do prave službe. Zdaj boš delala za svoj kruh in bo služba vsaj imena vredna. Služba mora dajati kruh. In kaj je slajšega, kakor delati za svoj kruh? Vsi tako delajo, čeprav tega pravzaprav nihče noče priznati.

Lina. Misliš? Seveda, mnogo je takih.

Fanič. Izkušen mož je tvoj oče in je videl in ve marsikaj, česar drugi ne spoznajo.

Lina. Dà, očetje morajo biti izkušeni; vse drugo jim manj pristuje ko izkušenost. Sicer pa se čisto dobro zavedam, da sem lačna. Lačna, ne vem, česa, morda kruha, morda življenja. Pravijo tudi, da je kruh življenje. Morda me žeja po samostojnosti.

Fanič. Večinoma je vir takih bolezni hlepenje po praznih besedah. Pustiva to, otrok moj!

Lina. Skratka, zares ne vem, kje je moje resnično pomanjkanje. A praznoto čutim in za vse, s čimer bi si potolažila to lakoto, bi bila hvaležna. Dvaindvajset let sem vedno pri tebi.

Fanič. Menda me ne misliš žaliti? Naj čakam na vračilo? Boj se tujih ljudi!

Lina (hladno). Saj te imam rada.

Fanič. Tako je prav. (Ganjen.) Oče, dà, oče, to je tako sveto ime, da ga otrok nikdar dovolj spoštljivo ne izgovori. Kolikor je bilo mogoče, sem se trudil; vse zate, otrok moj!

Lina. Vse si storil, vem. Hvala ti.

Fanič. In, dekle, ne smeš pozabiti, da sem vse napore in težave žrtvoval samo dobremu imenu

svoje družine. — Pri nadzorniku je za potrebo dovolj priporočeno. Zdaj bi trebalo še samo kakega močnega, kratkega sunka, da bi oči šolskih inštanc vsaj za hip pogledale preko glav drugih prosivcev in se zagledale z občudovanjem vate. Seveda, pri taki množini se je težko preriti do prave, merodajne osebe in si zasigurati uspeh. Najtežje je pač prikriti pred javnimi očmi vsako željo, ker sebičneži se najraje pohujšajo na nedolžnih. — Gladko torej ravno ne pojde. A zdaj pustiva to! Pripravi luč, Lina!

L i n a. Ostaneš v tej sobi?

F a n i č. Ne, pojdem raje k pisalni mizi.

L i n a (v predsobo). Prinesi luč, Mici!

M i c i (od zunaj). Takoj. Gospodovo ali Vašo?

L i n a. Lahko tudi mojo, najprej seveda ono. (Očetu.) Naj pomagam znositi na pisalno mizo? (Pokaže na akte.)

F a n i č. No, prav! (Oba uravnavata medtem papirje in neseta med naslednjim v sobo na levo. Ostanejo le Linini zvezki, pa steklenici s črnilom in rdečilom.) Pridnemu človeku se dela nikoli ne zmanjka. Ni ravno sile, a jaz se vedno zavedam, da veliko delo obstoji iz samih malenkosti; in prav takega dela je Bog vesel.

L i n a. Dà, prijetno je, vesten biti v malenkostih; tudi je koristno, da pri tem človek misli na velikost dotičnih stvaric.

F a n i č (nekoliko začuden). Čudno govoriš danes, otrok moj.

L i n a. Oče!

F a n i č (vznemirjen). No, kaj hočeš?

L i n a. Kaj hočem? (Molči.) Nič, preljubi.

M i c i (nese svetilko v drugo sobo. Čez kratek čas se vrne in prinese tudi Linino, da jo postavi na mizo. Tiho.). Hvaljen Jezus!

F a n i č (glasno). Amen, na veke! Tako je prav; svoje prepričanje je treba na zunaj pokazati. Lepo navado vsak pošten človek spoštuje.

L i n a (molči, kakor osramočena).

M i c i (v zadregi). Nisem mislila nič hudega. (Odhaja.) Oprostite!

F a n i č. Lina, zakaj se tako vedeš? Človek se napram bližnjiku ne sme kazati slabega.

L i n a (proseče). Oče, ne bodi brezobziren, vsaj vpričo tujih ljudi ne!

F a n i č (vzkipi). Jaz brezobziren! Tako gogovori moja hči, če jo dobri oče opomni velike dolžnosti! Dobro, zdaj vem, razumem: to je hvaležnost! Kakor Slavko...

L i n a. Odpusti, oče! Veš, tolikrat se mi zdi, da je tako hudo pri nas. Samo ne jezi se, jaz se te tako bojim, če si jezen. Pa te ne maram žaliti. Pozabiva vse, očka! (Ga izkuša objeti.) Odpusti, ah, nikar ne zameri! Saj te imam rada, takole, saj veš.

F a n i č. Tako, dà, vem. (V mehki čuvstvenosti.) Staram se.

L i n a. Ravno zato te ljubim; zato se bojim, ti reči hudo besedo, ker vidim v tebi moža, ki nosi svoja leta.

F a n i č. Torej, Lina, kaj je z nekrologom? Si že napisala?

L i n a. Še ne. Kar nič mi ne gre od rok.

F a n i č. In vendar, mislim, bi se morala zavedati, da delaš dobro delo, morda najboljše in najplemenitejše v svojem življenju. Zadnji spomin na dobrega brata. Seveda je težko pisati o rajnkih in najtežje o tako dragem, ljubljenem človeku, kakor je bil naš Slavko. Ne moreš se spoprijazniti, kajne, z grenko mislijo, ne moreš se vživeti v kruto resnico? Ni tako, Lina? Srce je polno čuvstev, ki pa nočejo na dan. Da, človek še takrat ni gospodar nad svojim srcem, kadar ga kliče bratovska dolžnost.

L i n a. Hm, torej poizkusim in se potrudim, da dokončam. Ni mi toliko na tem, da bi se prepričala, kaj je moja dolžnost; da bi vsaj vedela, kdaj nimam dolžnosti molčati. Čuvstva tako često vidijo, česar ni. Ti dvomi, ta strašna negotovost, ko človek ne vé, komu dela krivico, in samo čuti, da ni veselja v njem, ti grozni trenutki, ko ni zmožen poštenega dela, ker ni tiste trdne vere v pošteno stvar! Meni se zdi, da je vse brezdelje in delomržnost na svetu porojeno iz dvomov.

F a n i č. Za Boga vendar, Lina!

L i n a (je šla medtem k regalu, odkoder prinese polo nekoliko popisanega papirja). Toliko sem napisala. Verjameš, da sem se s temi vrsticami mučila nad dve uri?

F a n i č. Prav! Mrtvemu bratu pišeš v spomin. (Čita.) No, uvod čisto dober, samo nekoliko suhoparno. Lina, saj razumeš, kaj hočem. Saj bi sam prijel za pero. Ko človek pride v leta, dvakrat bolj občuti bridkost ko vi, mladi, pove pa svojo bol desetkrat bolj okorno in suho in ljudje mislijo, da je to hladnost. Zato sem tebe prosil, da napišeš. (Gre v svojo sobo, medpotoma naročuje.) Torej razumeš? Potrudi se, da nocoj dovršiš, jutri zjutraj mora biti že v tiskarni. Z urednikom sem govoril; kliše za sliko je tudi že v redu.

(Vrata v drugo sobo ostanejo samo priprta.)

(L i n a sede za mizo, spravi v red zvezke in odrine vso korekturo na drug konec mize. Pripravi se, da nadaljuje rokopis. Iz nemirnih njenih gest je videti, da ji gre delo težko izpod rok. Zapiše par vrstic, potem še enkrat vse prečita, pa poloti se je nemir in nevoljno odloži peresnik. Glavo naslonjeno na obe roki, premišljuje.)

Fanič (vstopi spet pri vratih stranske sobe, Lina prime vnovič za pero). Premišljuješ? Nočem te motiti; samo še nekaj malega. Ko prideš do pravega mesta, da boš gotovo dovolj razločno poudarila domovinsko ljubezen. To se seveda samo po sebi razume.

Lina. Kaj se samo po sebi razume?

Fanič. Da je bil Slavko patrijot, navdušen, zvest patrijot, sicer se ne bi bil prostovoljno vpisal v vojake. Da je v tem vzvišenem čuvstvovanju, ali recimo, v tej mogočni zavesti navdušene ljubezni častno padel za domovino. Pa kaj ti bom narekoval, saj ti sama bolje razumeš.

Lina (ki je bila medtem odložila pero in stopila izza mize, z nemirnoresnim, a odločnim pogledom). Dovôli, oče, da izpregovorim enkrat odkrito besedo.

Fanič. Odkrito besedo? Zakaj to praviš zdaj? Mar doslej nisi bila odkritosrčna?

Lina. Ne.

Fanič. Kaj me žališ in vznemirjaš? Govôri, Lina!

Lina. Veruješ v svoje besede?

Fanič. Zakaj to čudno vprašanje? Kdo to vprašuje? Menda je vendar najmanj, da človek vsaj sam veruje v svoje besede, če že drugi nočejo.

Lina. Kako si mogel kaj takega reči o Slavku? Jaz vem in tudi ti veš, kaj ga je gnalo od doma.

Fanič. Če ni, kar sem rekel, potem najbrž ne vem.

Lina. In se ne domisliš, kaj je povedala gospa Remščak, da šepečejo sosedje? Človek navadno ne vidi, dokler ne sliši. In gospa Remščak je dobra, odkritosrčna duša, to je že večkrat pokazala.

Fanič. — da je navadna klepetulja, ki se briga, za kar se ji ni treba. Tisto o žalostnih rodbinskih razmerah, o očetovi brezobzirnosti — pomisli, o očetovi! — kakor si me že tudi ti danes počastila, in druge obrekovalne surovosti — skratka, ni lepo, da pred svojim očetom ponavljaš take stvari, ki imajo očitni namen, da samo žalijo. In kdo da šepeče?

Lina. Smetnovo gospo je slišala in Radičevi so tudi govorili, sploh ti-le naši sosedje.

Fanič. Ta grozna predrznost in nesramnost! Sodnijskim potom bi jih lahko poučili, kaj je dovoljeno, kaj je pravica. Odtod torej ta rezerviranost in ta nezaupnost napram mojemu dobremu imenu! To človeka boli! Lina, tudi tvoja služba bo trpela posledice hudobnih jezikov. — In vendar, kaj je rekel Slavko, ko se je poslavljal od nas? Se spominjaš, Lina? Ali ni rekel: »Oče, svojo kri najbolj ljubim?«

Lina. Ah, da! Tako je rekel in še zdaj se mi zdi, da je s tem, ko je tako čudnoslovesno govoril, nekaj drugega povedal, kakor pa smo mi slišali.

Fanič. Nadalje je rekel: Grehov se je najbolje obtožiti pred svojim očetom.

Lina. Dà, grehe in bolezni svoje krvi, je rekel, je najbolje priznati pred očetom, ki je rodil to kri. Ne vem, kaj je mislil, samo žalostna sem vselej, kadar se spomnim na te besede. A da je v tistih trenutkih nekaj povedati hotel, o tem sem prepričana, ker tisto slovo ni bilo táko, da bi se bil potapljal v čuvstva; sama grenkost resnice je bila v njem in jaz sem začutila neodoljivo potrebo samotnih misli. Takrat se mi je zazdelo, da na svetu mnogokrat zato živimo, da bi pozabili, zakaj živimo.

Fanič. Nisi razumela? In veš, kaj je bilo?

Lina. Takó bridko se je zjokal, da ni prišlo solze, ne ene same solze v moje oči.

Fanič. Dà, dober fant je bil. Izprevidel je, da mu je oče hotel dobro, in revež se je tako zgledno skesal. Nikdar ne bom pozabil tistih trenutkov, ko je ves skrušen prosil odpuščanja. Vse sem mu rad odpustil, oče svojemu sinu. V solzah sva se poljubila, tudi jaz sem jokal in me ni sram. Takrat naj bi videli ljudje, ko sem blagoslovil sina na zadnjo pot! O Lina!

Lina. In mnogo drugega je govoril, ko te je prosil: »Zato odpusti!« Bolan je bil ubožec.

Fanič. Vendar je šel, ko ga je klicala domovinska dolžnost. To napiši v njegov spomin, bratu sestra.

Lina. Kadar se ga spomnim, ga vidim kot obupanca, ki je šel, da najde rešitev, kjer ni upa rešitve.

Fanič. In kadar se ga jaz spomnim, ga vidim, kakó bi bil lahko še živ.

Lina. Ah, veš, kaj je rekel gospej Remščakovi, ko se je poslovil od nje? Rekel je: »Umrl bi rad, ker ne maram, da ne bi živel.« Gospa Remščakova je rekla, da imajo te besede velik pomen. Zadnjič se ji je sanjalo o Slavku in ji je spet govoril iste besede. Seveda je to lahko smešno, a v naših časih, ko lene misli verujejo samo to, kar jim drugi prežvekujejo, bi se morali skoro bolj čuditi tistemu, ki pravi, da je to smešno. Gospa Remščak pravi, da jo je to potrdilo v njenem mnenju. Jaz sem že preje čutila in slutila, da bi bil Slavko rad še dolgo živel.

Fanič (se s slovesno gesto skloni do Line, napol šepetaje). A ker ni poslušal svojega očeta — dà, deklè moje. Komu sem hotel dobro, sebi ali njemu?

Lina. Ti veš, da je bil bolan, hudo bolan. Meni je tudi to povedal, da mu je naročil zdravnik, naj ne misli na dom, češ, da bo to jako koristno za njegove živce, za njegovo življenje . . .

Fanič. Žalibog, velikokrat je bil tudi lahkomiseln.

Lina (začudeno). Oče, zakaj se igraš z besedami, katerih vendar ne moreš izreči, ne da bi imele svoj pomen? Da je bila to lahkomiselnost? Ta vedni strah in skrb, ko je moral s silo pozabiti tisto, k čemur ga je sililo srce! Zakaj misliti na svojo bolest, je nekak naravni nagon človeške bolezni. In kadar je volja močna, ne smemo govoriti o lahkomiselnosti. Morda bi bilo bolje, to močno zmago majhnega upa bodočnosti nad veliko trpkostjo sedanjosti imenovati plemenito lahkomiselnost. A nikakor to ni slabost.

Fanič. O tem se ne prerekajva. Sicer je pa to tudi postranskega pomena. Vsekako pa to preziranje resničnega stanja ali recimo po tvojem: ta plemenitost — ni obrodila sadu. Kdo je tega kriv, je spet novo vprašanje.

Lina. Dà, kadar človek odgovarja velikemu vprašanju, preko katerega ne more iti nemoten naprej, takrat se mu šele spočne množica zamujenih vprašanj, ki imajo za nujno posledico tisti težki odgovor. A zdaj ni časa, da bi to razmotrivala. Vidiš, in zdaj pride tisto, o čemer sem najbolj želela, reči odkrito besedo. Če veš, oziroma slutiš, kaj ga je gnalo od doma — kako moreš videti v njem tisto, česar najbrž ni bilo v njem, česar ni mogel, česar ni hotel imeti? Kako moreš poveličevati lepo frazo, katere praznoto je sovražil? Krivično, grdo in težko bi bilo tako delo in mi sami bi najbolj čutili breme lažnivosti.

Fanič. Lina, otrok si. Kako moreš ljubiti brata, ki ga vidiš, če ne ljubiš v njem tudi tistega, česar ne vidiš? Misliš, da more človek žrtvovati življenje za dobrino, katere ne ljubi?

Lina. Dà, v resnici takih ljudi ni na svetu. A človeške oči vidijo velikokrat resnico v tem, kar je laž, in laž v tem, kar je resnica. Občudujemo mučence v ljubezni, v katere varljivi zunanjosti so oni čutili svojo krivdo, a ne vidimo tega, kar so oni ljubili in kar jim je dajalo čudovito moč, žrtvovati zunanjost.

Fanič. Se ne zavedaš, da ima veliko moralno napako tisti, ki dvomi o poštenosti bližnjikovi? Z mirnim srcem, s popolnoma hladno zavestjo dolžnosti in poštenosti je težko dvomiti in v zločinstvu bi umiralo človeštvo, da ni v njem te vélike vere.

Lina. Ah, dà! Oče, in kaj naj mislim o bratu, o svojem bratu?

Fanič. Moj Bog! Lina, kaj mi trgaš iz srca? Ali hočeš ugrabiti očetu vero v lastnega otroka?

Lina. Kolikokrat je ta vera blodna in zmotna!

Fanič. In če ti jaz zapovem, da je to družinska dolžnost, jaz, tvoj oče? Lina!

Lina (s skrušenim glasom). Vem, da sem tvoja hči.

Fanič. Dà, otrok moj, stôri!

Drugo dejanje.

(Isto prizorišče. Zgodnje popoldne. Na mizi leži še nekaj krožnikov od kosila, Mici ravno pospravlja. Iz predsobe pride Lina, v plašču in pokrivalu, v roki drži še zvezke, katere odloži potem na mizo.)

Mici (za hip prenehavši s svojim delom). Gospodična, zmerom ste tako pridni. Šele zdaj iz šole?

Lina (odlagajoč mantiljo in klobuk). Človek mora v nečem imeti svoje veselje.

Mici. Želite, da prinesem takoj?

Lina. Lahko počakam, se ne mudi. Bom raje pozneje. — Je oče doma?

Mici. Ne, rekli so, da gredo v tiskarno. Vsak čas morajo priti.

Lina. Hm, saj res. Novega ni nič?

Mici. Ja, da ne pozabim. Gospa Remščak je priletela k nam in je vprašala, če je kdo doma. Ni dolgo, kar je bila tu; rekla je, naj Vam takoj povem, ko pridete. Mudilo se ji je in se je nekam smehljala, a meni ni hotela povedati. Saj veste, gospa Remščak je odkritosrčna ženska, pa je rekla, da se ne more odreči veselju, da Vam ne bi osebno izporočila svoje novice.

Lina. Mora biti nekaj posebnega. Takoj grem k njej. (Čuje se hišni zvonec.)

Mici. Zvoni. (Posluša.) Menda še tja ne bo treba hoditi. Gospa je jako nepočakljiva. (Gre v predsobo odpirat. Čez nekoliko časa vstopi v sobo Fanič, ilustriran časopis v roki.)

Lina (nekoliko nevoljna). Si ti, papa?

Fanič (odloži obleko, časopis dene na mizo). Tako torej. Zdaj je tiskano. Poglej, Lina! Prvi izvod iz tiskarne.

Lina (hitro razprostre list na mizo, gleda in prelistuje; ko pride do pravega mesta, molčé motri dalj časa sliko). Je to moj brat?

Fanič (ki se je vstopil za Lino, s pogledom na sliko, očividno zadovoljen). No, Lina?

Lina. Premišljujem, kaj bi rekel Slavko, ko bi bil zdajle tukaj na mojem mestu. Kaj bi rekel, ko bi bil še živ in bi mogel videti, kaj je napisala smrt o njegovem življenju.

Fanič. Hvaležen bi bil svoji sestri, ki ga je s táko ljubeznijo presodila.

Lina. Presodila? Ravno tega si nisem svesta. Mi ubogi ljudje premišljujemo in presojamo vedno šele takrat, kadar nas izvršêno dejanje sili k temu.

Fanič. Lina, kaj vzbujaš take čudne pomisleke? Ne vznemirjaj se po nepotrebnem!

Lina. Ah, dà, ko bi mogel človek z besedo zabrisati težko misel! A nemirni duh šele takrat prav zakrvavi v bolečinah, kadar utrujeno telo hoče počitka. Prav te dni sem začutila to veliko nasprotje in zaslutila v tem vzvišenost človekovo; pa žalostna sem, ker ne vem, kam pelje to nasprotje ...

Fanič. Ne govôri vendar stvari, ki ne vem, kaj hočeš ž njimi!

Lina. Dà, ko bi jih mogel človek jasno pregledati! In vendar jih čutim, dobro čutim njih grenkost.

Fanič. Lina, skoro se mi zdi, da imaš v sebi kal Slavkove bolezni.

Lina (z vzdihom). Oče!

Fanič. Za Boga, bodi vendar mirna! To so izrodki bolezni — križ čez nje!

Lina. Vidiš, v tem te občudujem, kako ti lahko z odločno, hladnokrvno gesto zavrneš težko misel.

Fanič. Kdor si je svest pravega namena, je hladnokrvnost njegova dolžnost in je edino prav, da je odločen.

Lina. Vprašanje je, kdo res vidi vsaj svoj pravi namen.

Fanič. O tem si menda kljub svojim nerazumljivim dvomom prepričana, da je bila njegova smrt lepa, recimo vzgledna?

Lina. Meni se dozdeva, da ni bolj strahovitih bitij na svetu, kakor so ljudje. Kjer ugledajo bilko verjetnosti, planejo po njej in se je oprimejo, pa mislijo, da drže v roki mogočno, trdno vejo. Jaz ne vem, kaj sploh razumejo pod besedo gotovost. Mislim, da nihče ni upravičen soditi svojega bližnjika: ta je dober, ta je slab. Dejanja so izvečine bolj ali manj slučajna, in soditi po dejanjih, samo po dejanjih, je greh, ker s tem človeka ponižujemo. Dejanje je samó motna ilustracija človekove duše, iz slik in ilustracij slučajnosti se pa ne dá prepoznati resnica; zakaj svet je že toliko nezaupljiv, da pod krinko raznih figur skriva svoje misli.

Fanič. Toda, preljubi moj otrok, kaj se naj nanaša od tega na tvojega brata?

Lina. Pustiva zdaj brata in vse sorodstvo, prezriva tista imena, ki tvorijo takó težke predsodke prostemu, resnico iščočemu mišljenju. Človek se tako rad zabarikadira za kopico imen in fraz, samo da ne vidi, kaj se godi onstran njega. Če torej bližnjika ne smemo slepo soditi po dejanjih, koliko manj smo v to upravičeni takrat, kadar čutimo in skoro vemo, da je dotičnik namenoma storil neko dejanje samo zató, da bi prikrilo misel, katere ni maral ali ni mogel razložiti drugim. Največkrat človek sam ne more presoditi svojega duševnega stanja; zato poizkuša dobiti v različnih dejanjih moči za bolest svoje notranje nejasnosti in zmešnjave. Ah, čutim se krivo pred Slavkom ...

Fanič. Kaj je torej finale teh čudovitih meditacij?

Lina. Treba bi bilo molčati.

Fanič. Molčati!

Lina. Najmanj to ... Rekel si, da je s popolnoma hladno zavestjo dolžnosti in poštenosti težko dvomiti; jaz danes vem, da je še težje verovati, in zdi se mi, da je ravnotako zločinstvo, če je v človeku ta »velika vera«.

Fanič. Molčati, ko kliče najsvetejša dolžnost!

Mici (pri napol odprtih vratih iz predsobe). Gospa je vprašala —

Lina. Saj res. Naj le pride takoj!

Fanič. Kdo je zunaj, kdo vprašuje?

Mici. Gospa Remščak je spet prišla in želi govoriti z Vami.

Fanič (nevoljno mrmrajoč). Kadar je je najmanj treba! Lina, umakni zvezke z mize! (Lina jih nese k regalu. Mici je spet zaprla vrata, zunaj se čujejo koraki. Fanič premeri sobo gorindoli, Lina stoji še pri regalu. Oba molčita, dokler ne potrka precej krepko na vrata.)

Fanič. Le noter! (Oba stopita proti mizi, gospa Remščakova vstopi, razkrita, v skromni gospodinjski obleki.)

Gospa Remščakova. Oprostite, če motim ...

Fanič (s prijaznim glasom). A tako, ste Vi, gospa?

Gospa Remščakova (naglo). Dà. Sem prišla ...

Fanič. Želite? (Preden je gospa odgovorila, ji pokaže list z nekrologom). Ah, poglejte ga, gospa, naš Slavko, naš ljubljenec!

Gospa Remščakova (pogleda nekoliko od strani). Tako? Prosim. Oh, kakor živ! In ko bi še vedeli ...

Fanič. Kajne, gospa, v teh potezah se čita vsa njegova plemenitost? S tem viteškim nasmehljajem krog usten.

Lina. Dà, papa, v tem trpkem izrazu njegovih lic je začrtanega precej njegovega življenja.

Gospa Remščakova. Gospodična, zelo ljubite svojega brata. Pa ste tudi vredni —

Fanič. Brata-junaka. Ponosen sem na sina, ki je častno padel za domovino. O, da še živi! Verjemite, gospa, srce se mi trga, kadar mislim nanj...

Lina (ponudi stol). Sedite, gospa, če Vam drago.

Fanič. Ah, saj res! Oprostite, gospa! Sédite, prosim.

Gospa Remščakova. Je vseeno, hvala!

Fanič. Prosim, prosim.

Gospa Remščakova (sede, potem tudi Fanič; Lina stoji ob strani za mizo). Dà, tako blag, dober sinko. In vendar —

Fanič. — ga moramo že objokovati. To je gorje, ki kljuje rane očetovskemu srcu. Vendar ga rad in s ponosom žrtvujem domovini, ker me tolaži zavest, da je našel tako častno smrt. Lina mu je postavila majhen spomenik, ki naj priča svetu o veliki izgubi moje družine.

Lina. Žalibog, nisem razumela svoje naloge. (Tiho.) Ta vedno hujši razdor med dejanjem in prepričanjem!

Gospa Remščakova. Prepričana sem, da je gospodična napisala nekrolog, kakor ga more le sestra svojemu ljubljenemu bratu. Z veseljem ga bom čitala in se zraven z žalostjo spominjala vseh preteklih bridkosti, ki morda zdaj, hvala Bogu! niso več potrebne. Da Vam razodenem...

Mici (se spet pokaže pri vratih, v roki pošto). Pošta! Za gospoda. (To izroči Faniču, potem spet odide.)

Fanič (ki se je medtem spet dvignil s sedeža). Dovolite, gospa. Samo kratek hip. (Čita.) Od informacijskega urada. (Se ozre k gospê.) Od tam nam je prišlo pred dnevi žalostno izporočilo. (Spet čita, naenkrat strmeč obstane.) Slavko!

Lina. Kaj je, papa?

Fanič (vidno zelo vznemirjen, z nekoliko tresočim se glasom). Pomislite, Slavko živi!

Lina. Bog! Sveti Bog!

Gospa Remščakova (vstane). Torej sem jaz prepozna.

Lina (nemirna). Beri, beri, papa!

Fanič. Naše gorje se je dopolnilo. (Bere:) »Radi neljube pomote, ki se je dogodila v našem uradu glede Vašega sina, g. praporščaka, Vam tem potem sporočamo, da je bila dotična vest napačna in da se zdravi, kakor se je zdaj dognalo, Vaš sin, že dalj časa ranjen, v neki ogrski bolnišnici.« — Hvala Bogu! Na svetu se pripeti časih tudi veselo iznenadenje.

Gospa Remščakova. In jaz nosim krivdo, da Vam nisem okrajšala Vaše bridkosti. Hotela sem Vam prva razkriti odrešilno novico — pa sem bila prepozna.

Fanič. Pomislite vendar! Kaj ste Vi že prej vedeli?

Gospa Remščakova. Dà. A važna novica vzame človeku besedo. Ravno danes sem izvedela pri svoji sorodnici, da leži njen svak v isti bolnišnici kakor praporščak Fanič.

Lina. In smo čakali, kakor da bi se bali novice.

Fanič (slovesno ganjen, še vedno nekoliko v zadregi). Zato je zdaj tem večje naše veselje. Samo da je še živ! Rana bo časten zaklad naše družine.

Lina. In mi smo ti pisali nekrologe! (Vzklikne.) Te še vidim, Slavko? (Glas ji izzveni v žalost.) In kaj bo, ko se vidimo?

Gospa Remščakova. Verjamem, gospodična, hudo Vam bo, ko boste gledali ranjenega, morda pohabljenega. Ni veselja, kateremu ne bi bila primešana kapljica žalosti.

Lina. Dà, revež bo tudi ranjen. A to ni največje hudo.

Gospa Remščakova. Kajne, vse se bo pozabilo ob pogledu iz obličja v obličje, ko bo ljubeče oko sestrino uprto v trpeče oko bratovo.

Lina. Mislite?

Gospa Remščakova. To čutite v srcu gotovo tudi Vi, gospodična. In oče vaju bo na tihem blagoslavljal.

Fanič. Jaz vedno blagoslavljam svoje otroke. Gospa, verjemite mi, meni je družina vse.

Gospa Remščakova. Tako je prav in Bog vam bo vsem skupaj plačal po vaši dobri volji. A zdaj je moja dolžnost, da pustim, naj se porazgovorijo srca z veselim iznenadenjem. (Odide.)

Fanič (jo spremi do vrat). Hvala lepa, gospa, za Vaš trud. (Potem se vrne k mizi in sede poleg Line, ki mirno sedi, glavo obrnjeno proti oknu, resnega, zamišljenega lica.) Meni se zdi, da je človeku tudi takrat težko, kadar ga ostavlja žalost, kateri se je že nekako privadilo njegovo srce, čeprav je žalost, ki stopi na njeno mesto, manjša ko prva.

Lina. Zakaj se je privadilo srce?

Fanič. Ker jo je dolgo nosilo.

Lina. Dolgo? Tudi mogoče. (Se ozre vanj.) In veš, kdaj se srce česa najpreje privadi?

Fanič (istotako s pogledom vanjo). Ne vem.

Lina. Tudi zdaj veruješ v svoje besede?

Fanič (razžaljeno, vstran). Kako vendar vprašuješ!

Lina. Mislila sem... (Molči.) In kakšna žalost je prišla na njeno mesto?

Fanič. Ali ne bo morda Slavko zdaj še večji revež, kakor če bi bil mrtev?

Lina. In prej si rekel, da te je novica razveselila.

Fanič. Seveda, rane, dobljene v boju za domovino, so časten zaklad cele družine. A pomisli, če je pohabljen . . .; za nas je to vseeno hudo, zelo, zelo hudo, hudo.

Lina. Za nas?

Fanič. Za vse skupaj, mislim, bo bridek udarec.

Lina. Dà, toliko hudega je na svetu.

Fanič. Lina, kadar je človek v velikem pričakovanju, bodisi v strahu ali v upanju, se tako rad porazgovori.

Lina. Oče, jaz bi te pa prosila, ne govoriva zdaj mnogo; meni se tako malo ljubi govoriti. Mi ljudje tako radi govorimo in samo govorimo, ko vendar vemo, da so besede prazne in puhle. Posebno ob takih trenutkih.

Fanič. Prav praviš, otrok moj. A potrebno je, da govoriva o važnih stvareh.

Lina. Ako ne bi bila potrebnost radi svoje nepotrebnosti tudi ena izmed tistih praznih, puhlih besed.

Fanič (kakor da je preslišal, a vendar nekoliko užaljeno). Vidiš, zdaj treba poskrbeti, da se vsa ta stvar v časopisih popravi.

Lina. Hm, spet časopisi.

(Nekdo krepko potrka na vrata; takoj zatem vstopi gospa Remščakova, kakor prej; v roki veselo molí vojnopoštno dopisnico. Fanič in Lina sta medtem vstala izza mize.)

Gospa Remščakova. Spet sem tukaj. Glejte, to sem dobila tačas, ko me ni bilo doma. Slavko piše. Prosim!

Lina. Slavko?

Fanič (ji vzame dopisnico iz rok in bere). In kaj piše?

Lina. Cel mesec se ni oglasil.

Fanič. Lina, Slavko pride domov! Piše, da je bil ranjen v bok, zdaj se mu je obrnilo na boljše in v kratkem ga pošljejo na dom.

Gospa Remščakova. Vam bo pisal daljše pismo. Revež je bil dozdaj zelo bolan. In Vas, gospodična, tudi posebe pozdravlja. Rešeni ste strahu. Čestitam, gospod!

Fanič (uslužljivo, mehko). Srečnega se čutim.

Lina (kakor sama zase). Torej se res vidimo. In kaj bo, ko se vidimo? — Slutnja teži mojo dušo, nerazrešena kot uganka, težka kakor moreče breme . . .

Tretje dejanje.

(Pozorišče kot prej. Slavko leži pol naslonjen na zofi, glavo podprto na blazino. Lina, ukvarjajoč se z ročnim delom, sedi na prednjem koncu mize, stol obrnjen proti zofi. Na mizi šivanje, pletivo itd.)

Lina (se ozre od svojega dela). Tako tih si zmirom. Se slabše počutiš, kar si doma?

Slavko. Lina!

Lina. Glej, kar nič ne govoriš in vendar veš, da te ljubim.

Slavko. Tako nedolžno, odkrito govoriš. Pa se bojim, da boš še ti žalostna, ako bi ti jaz pravil, kaj imam na srcu. Lina, res čutiš z mano?

Lina. To ni prav, da tako vprašuješ. Veš, da te ljubim.

Slavko (se lahno nasmehne). V tretje te ne bom vprašal. Kadar je nam ljudem hudo pri srcu, govorimo kakor v svetem pismu. — Zdaj sem se spomnil, kako sva včasih prebirala sveto pismo.

Lina. Res, lepo je bilo. Kadar ni bilo doma nikogar drugega, sva pozaprla okna —

Slavko. Zakaj sva to storila?

Lina. Zakaj? Mislim, da ni bilo krivde v naju. Bala sva se za talizman samotnih misli. Sedla sva v najbolj skrit kot in sva brala. Kar si ti bral, sem tudi jaz.

Slavko. Potem sva se pogovarjala, še veš, včasih čisto do mraka . . . Tako lepo se nama je zdelo, če sva bila sama.

Lina. Dokler nisva začula resnih, strogih očetovih korakov . . .

Slavko. Takrat sva vselej skočila nazaj k šolskim knjigam.

Lina. In sva ogledovala črke, kakor bi se učila brati, in sva pisala kakor pri lepopisju.

Slavko. Oče je bil tako strog z nama. Še veš, kako je bil hud, ko naju je našel, da sva sedela na zofi brez šolske knjige v roki?

Lina. Dà, dva gospoda sta bila prišla ž njim na obisk; midva jih pa nisva slišala, ker sva sanjala v pogovoru . . .

Slavko. Seveda, to je bilo glavno. In ker sva to čudoma opazila, se je stisnilo v mladi duši, potisnjeni v dolgočasno vsakdanjost, iz katere sta hrepeneli ven, samo ven.

Lina. Potlej je rekla mama, naj očeta odpuščanja prosiva. Šla sva lepo drug za drugim, nepoboljšljiva grešnika. Jaz sem šla naprej in sem prva prosila. Dobro še pomnim. »Papa, odpusti — sem rekla — da sva sedela na zofi.« Sama ne vem, zakaj sem se zraven nasmehnila.

Slavko. In nisi dobila odveze. Jaz sem pretiho govoril. Potlej sva bila oba tepena in sva imela post.

Lina. Drugi dan sem se po par brezuspešnih poizkusih jaz dovolj resno držala in ti si dovolj glasno govoril.

Slavko. Papa nama je naredil dolgo pridigo, potem naju je slovesno poljubil.

Lina. Tako dolge brke je imel takrat; pomnim še, kako me je zaščemelo po licu...

Slavko. Pri večerji smo imeli spet dolgo, dolgo pridigo. Papa je bil hud, ker je mama molčala. Zato je potlej mama ponovila vsebino vsakega njegovega stavka.

Lina. Dà, in v podkrepljenje je prikimala vsaki njegovi važni besedi. Par dni zatem smo se drug drugega bali... (Odloži ročno delo.) Mrači se že. Slavko, naj prižgem luč?

Slavko. Pusti še, v mraku se lepše počiva.

Lina. Si truden? Verjemi, tudi od žalosti si truden.

Slavko. Vendar je resnica, da je žalost jako potrebna za premišljevanje.

Lina. Ali pa, veš kaj? Hočeš, da zaigram na klavir?

Slavko. Da bova še bolj žalostna?

Lina. Ta žalost te bo pokrepčala. (Vstane in gre h klavirju. Zaigra lahno, mehko melodijo in jo spremlja s tihim, melanholičnim glasom.)

Mati je žalostna nocoj.
»Poslušaj me, sinko moj!
Ko te bo smrt objemala,
kaj boš mislil, sinko moj?«

»Puško bom stiskal v trudno pest,
mislil bom, mati, na tvojo povest:
težko je najti miren kot,
kjer človek presodi življenja pot...

(Melodija se porazgubi v kratko pavzo. Potem vstane Lina in gre s počasnim korakom proti zofi. Slavko se je popravil v svoji pozi, tako da sedi zdaj le s komolcem desne roke oprt na blazino. Lina sede poleg njega in ga nalahno prime za roko.)

Lina (sočutno). Ali ne bi bilo bolje, da si prijatelja breme, ki je za enega morda pretežko, razdelita med seboj?

Slavko. Lina, zdaj te pa moram vendar v tretje vprašati: ali se zavedaš, da me ljubiš?

Lina (žalostno). Resnično ne veruješ, da še dozdaj nisem mogla zaslutiti, kako trpiš na tihem, v svoji duši?

Slavko (počasi, s pogledom nanjo). In vendar si pisala moj nekrolog.

Lina (ki je medtem izpustila njegovo roko). Dà.

Slavko. Si čutila notranjo potrebo, da mi ga napišeš?

Lina. Jaz nisem zapazila nobene potrebe. Oče je rekel, da je to sestrska dolžnost —

Slavko. — da mora biti to tvoja notranja potreba. Torej se je spet apeliralo na ljubezen, ki je sevé prav lepo in vplivno čuvstvo za sugestijo... Ljubezen naj bi izpremenila svet v nebesa, a ljudje ga v imenu ljubezni tlačijo v pekel! In ti nisi imela nobenih pomislekov? Morda se ti je zdelo, da pišeš nekakšno občeznano novico, ki jo ljudje že vnaprej vedo in se ob njej naslajajo, ki pa jih ne vznemirja in ne ovira na izhojeni poti poštenja.

Lina. Ah, Slavko! Želela sem, da bi bil ti poleg mene in bi ti jaz narekovala besede, ki bi jih tvoja volja napisala, in zraven sem trepetala ob tej misli.

Slavko. Zame verjetno... In si se naslajala ob tem, kar si pisala, pod blagoslovom očetovim seveda. (Bolestno.) Dà, morda nisi slutila bremena laži na sebi, kakor čutim jaz zdaj njegovo pezo... Gotovo se je govorilo tudi o moralni dolžnosti, o kateri svet sofistov tako rad govori, ker tihotapec se rad senči pod prijetno senco mogočnih zaščitnikov. In ti si verjela besedam.

Lina. Dà. Gorje! Zdaj spoznam svojo krivdo.

Slavko. In vendar si me ljubila.

Lina. Kakor otrok...

Slavko. Ne razmišljajva o tem! Morda to tudi ni zate najvažnejše. Pa veš, Lina, čemu so služile te laži?

Lina. Ko bi si bila v svesti zlega namena...

Slavko. Mislim namreč, če pogledaš v najbolj skrite globine svojih želja...

(Lina molči, pavza.)

Slavko. Si že dobila službo?

Lina. Čemu to zdaj vprašuješ?

Slavko. Važna vprašanja ostajajo brez vidnih odgovorov. V zadnjem času sta se z očetom potegovala za službo?

(Spet kratka pavza.)

Slavko. Dekle, in me resnično ljubiš?

Lina (se mu vrže okoli vratu). Slavko, o Slavko! Čutim moč... (Naenkrat prestrašena razklene roki. Skoro obupno.) Gorje, zdaj razumem... (Se vzravna.) A lahko prisežem, da nisem mislila na to...

Slavko (z odkritim, dolgim pogledom). Torej nisi... Potem te blagoslavljam.

(Zasliši se zvonjenje, kmalu nato koraki v predsobi.)

Lina. Zdaj prihaja. Temno je. Prinesem raje svetilko. (Odide. Pri vratih se srečata z očetom. Lina se hitro umakne, komaj vidno pozdravi, oba gresta molče mimo, kakor tujca. Fanič nevoljno, trdo zapre vrata, stopi, ne da bi se ozrl na Slavka, proti oknu počasi, roke prekrižane, potem se vrne k vratom in odloži obleko.)

Fanič (še odlagaje pri obešalu, pikro). Sta premišljala z jeziki?

(Stopi proti oknu spet kakor prej, kjer obstane, napol obrnjen proti občinstvu. Ne da bi se ozrl, z razžaljenim, ogorčenim glasom.)

Moj sin mi narekuje, kaj nisem prav storil!

Slavko (mirno). Oče, si prepričan, da ni bilo zraven sence nepoštenja?

Fanič (kakor zgoraj). Zato, ker sem delal za svojo družino. Bog!

(Pri zadnjih besedah je vstopila spet Lina, nažgano svetilko v roki. Luč postavi na mizo, kjer ogne svoje ročno delo na manjši del prostora. Potem gre proti prednjemu oknu, kjer ni Faniča, in si daje od časa do časa opravila pri zastorih. Gleda v temo skoz okno, približno v taki pozi kakor oče. Medtem po kratki pavzi.)

Slavko. Brez vsakega namena, brez skrite misli?

Fanič. Brez vsake sebičnosti. (Ganjen.) Samó da bi drugim dobro storil.

Slavko. Oče, kaj je sebičnost?

Fanič. Nepoštenost. In jaz sovražim nepoštenost.

Slavko. Takó opredeljujemo povprečno poštenje in povprečno modrost. A če natančneje pogledamo tudi tisto, česar navadno ne gledamo, ker smo izgubili zavest dolžnosti, da bi gledali, dasi je najpotrebnejše in najtežje... Poštenje je predvsem osebna zadeva. Ljudje so jo pa razkričali v svet za javni blagor, za podlago medsebojnega življenja. Seveda vsak se boji, da ga ogoljufa njegov častivredni bližnjik, ker vidi, kako grozno je razdejanje nepoštenosti v njegovem lastnem srcu. Obesili so besedo poštenja na zastavo in hodijo za njo v procesijah po blatu. Tako mehko, prijetno in hladno je v tem blatu, da si kratkovidneži domišljajo, da jim je Bog sam poplačal njihov veliki trud. In resnično, mnogo so se trudili! Zagrmeli so v trobento laži, ki jim je zapela sladko besedo: poštenje! in pod to mogočno parolo se čutijo varne. V resnici pa je vse to poštenje le končna posledica osebnega nepoštenja. Jaz namreč mislim, da si je tukaj treba zavezati oči za vse drugo, za vse ljudi, za vse svoje zunanje življenje in si pogledati v srce... A zdi se mi, da je človekovo srce postalo labirint z vse mogočimi poti, ki imajo samo izhod in je ni poti navznoter. Ključe do teh labirintov so izgubili, večina jih je potaknila na pozabljena mesta, da ni treba razmišljati, kaj je skrito v tistih čudovitih globinah... Sodi odkritosrčno: res misliš, da so dotični nameni bili dobri, brez krivde?

Fanič (gre od okna). Poslušaj, sin! (Sede k mizi na stol, kjer je preje sedela Lina. Levico položeno na mizo, desnico na prsih, gleda preko luči v temo. V precej strastnem tonu:) Poslušaj očeta, ki je osivel v delu in skrbeh. Jaz sem star. Za koga delam? Zase? Mene čaka grob... (Ganjen.) Je to sebičnost, če sem delal za svojo hčer, za bližnjika? In vem, kaj mi vrača... Kljub temu sem rad delal, ker me je vodila ljubezen do otrok.

Slavko. Samo ljubezen?

Fanič. Dà.

Slavko. Oče! (Kratka pavza.) Vsaka želja in vsako dejanje, ki brezobzirno teži za svojo slastjo, je sebičnost. In ti moraš vendar vedeti, kaj si hotel...

Fanič. Moj namen je bil lep.

Slavko. Predvsem moraš uvideti, da nimam namena te žaliti. Niti izdaleka ne. Želim le, da priznaš. Hočem, da prepoznaš resnico, ki je prepotrebna za naše življenje. To odkritje je v srečo cele družine, v moj in vaš blagor. Zdaj naj torej povem jaz... Ugled, čast rodbine je bil tvoj najskrivnejši in najsebičnejši namen. In ta težnja je bila krivična.

Fanič (osupnjen). Torej ni dovoljeno delati za ugled svoje družine!

Slavko. Dà, za pošteno ime. A tukaj je bila umazanost, kupčija.

Lina (ki se je med govorom večkrat obrnila, kakor bi hotela poseči vmes, a je vselej vztrepetala pred neizrečeno besedo, se končno odloči.) Podla kupčija, kjer se je prodajalo življenje bratovo za sestrino službo!

Slavko. Dà, ta slavospev o junaški smrti bratovi. Ha, junaštvo, porojeno iz obupa! Sicer pa, saj diči srebrna svetinja moje prsi...

Fanič. Nezaslišano!

Slavko. To si moral vedeti, ker sem ti bil pisal pismo takoj po odhodu v vojake.

Lina. Tako?!

Fanič. Grozno! Grozno!

Slavko. Razumem, da se čudiš, ker se vsi ljudje čudijo ob takih prilikah in ne brez vzroka. Naravni pogled je preveč dolgoviden, zato so si nabavili očali proti tej vrojeni bolezni in si jih veselo pritrdili pred svojimi naravnimi, premalo kratkovidnimi očmi. Skozi te naočnike se jako prijetno gleda, ker se dobi steklo tudi v različnih

barvah, kakor komu prija. Vsem zelo škoduje solnčna luč, zato ljubijo predvsem motne, temne barve. Seveda v prvih časih so vsi jako nestrpni in nezadovoljni ter preizkusijo obilico barv in stêkel za primerno poslabšanje svoje dalekovidnosti. Ko pa pridejo do dovolj kratkovidnih naočnikov in do prave barve, triumfirajo v glasni sodbi po svetu, da si more človek, ki ljubi resnico in umetnost in se hoče tudi potruditi zanje, pridobiti zelo izvrsten in zdravju zelo koristen pogled: ker človek se mora priboriti do popolne natančnosti, a od rojstva nam dane oči letajo po vesoljnem svetu in nočejo videti tako nujnih malenkosti... Mnogi potem v svoji dobrohotnosti pišejo silno učene in sladke recepte za take prepotrebne naočnike, svojih seveda navadno nihče ne posoja. Zakaj očali se ne posojajo in utegnilo bi se potem tudi kaj žalega zgoditi... Če jih pa kdo komu posodi, se zgodi včasih, da dotični, ki so mu bile posojene, drugače vidi. In to je jako sitno ter nerodno, celo nevarno... Skoro vsak nosi naočnike toliko časa na nosu, da jim zgnije podlaga; zakaj to je čisto naravna posledica, da se rja in gniloba slabe robe zajé tudi v človeško meso... Takrat padejo naočniki izpred vlažnih oči, ki vse prestrašene rdé in buljijo v žgočo svetlobo. To je najbrž najhujše. Nekateri ne nosijo potem več naočnikov, drugi se pa privadijo tudi tem usodnim slučajem, kakor se imenujejo, in si kupijo ob vsakokratni nezgodi umetne nosove. Zgodi se pa tudi, da kak neveren Tomaž ali celo očiten grešnik s silo vzame ob ugodni priložnosti te čudovite očali od oči. Tisto je tudi neskončno hudo... Ljudje občnega blagra in javnega poštenja se ob takih tolovajskih napadih zgražajo nad tatovi in roparji. Često se zgodi ob takih prilikah, da tudi njim v njihovi sveti jezi odpadejo gnili nosovi...

F a n i č. Ne razumem, kaj torej pravzaprav hočeš...

S l a v k o. Upravičeno lahko veruješ, da razumeš in moreš razumeti. Povedal sem to povest, ki bi jo marsikateri rad poslušal kot lepo, prijetno pravljico iz devete dežele, kjer se ljudje tako prostodušno zabavajo in skrbe za udobno prebavo, preden miroljubno zadremljejo v pravično spanje; a žalibog je vseskozi zelo žalostna in resnična. Povedal sem ti jo, da se ne boš tudi ti čudil, kakor se čudijo ljudje, ki se pred njihovimi očmi odpró pobeljeni grobovi, odkrije gnusoba laži in razdejanja, a je v teh svetih trenutkih njih edini namen ogorčenost... Ali to je v poveličanje naše volje, da spoznamo in se nehamo čuditi.

F a n i č. Še vedno ne razumem...

S l a v k o (tiho, resno). Oče, potem ne maraš...

F a n i č (nekoliko zadirčno, s komaj prikrito jezo). Kaj hočeš?

S l a v k o (glasno, s pogledom nanj). Otresti se laži!

L i n a. In jaz ne maram daru, ki je bil kupljen z bratovo krvjo!

F a n i č. Nečuveno!

L i n a. Ker drugače bi umrla sramu in krivde...

S l a v k o. In jaz si ne bi upal pogledati v obraz ne resnično poštenemu, ne krivičnemu človeku, ker bi me vsak lahko zavrnil s kruto, a pravično sodbo. Potlej sem uničen starec, ker bi se mi ne godilo drugače kot delavcu, ki so mu bili odsekali obe roki in je z zdravimi nogami moral zaničevan hoditi po bogatem polju...

F a n i č. Fej! In ti si upaš govoriti o nesebičnosti? Sama nadutost...

S l a v k o. Oče, resne besede prosim!

F a n i č (pikro). Ko ne bi vedel, da ne moreš govoriti resno...

S l a v k o. Oče, kam uhajaš? Prosim, jaz mislim jako resno. Toda to zdaj pomisli: kdor nima veselja do življenja, nima pravice do njega. Ali od Boga je bila dana človeku ta pravica kot dolžnost... In kako čem živeti, če pritiska laž ko kamen na prsi, na ramena?... Kako čem uživati, če je kruh grenak od laži? — Ni bilo nespametno, naslajati se ob taki časti? Krivična, grda in podla je bila tista težnja...

F a n i č (vstane). In podel sebičnež je bil tisti, ki se je žrtvoval neumornemu delu! Ha, to mi vrača moja družina!

S l a v k o. Ne zameri! Spomnil sem se tistega velikega nevernika, ki se je naučil cele folijante lepih, močnih besed, da bi se zavaroval pred strahovi vernikov. Opolnoči —

F a n i č. Ne muči me s svojimi neumnostmi!

S l a v k o. Poslušaj, ni bajka... Šel je opolnoči čez pokopališče in ob odprtem grobu, ko ni bilo ljudi poleg, se je ustrašil, če je res nevernik. — Si že slišal to povest? In takih nevernikov je obilo na svetu...

F a n i č. Fej, fej!

S l a v k o. Nad kom se zgražaš?

F a n i č. Dovolj neumnosti! Kakor bedak...

S l a v k o. Samo to še poslušaj! Oče, prosim te. Tak nevernik...

F a n i č (razsrjen). Dovolj! Proč s takim sinom! Fej te bodi!

S l a v k o (navidez mirno, a še bolj resno). Tudi ti si tak nevernik! (S povzdignjenim glasom.) In če ne maraš resnice, si jako podel nevernik!

F a n i č (izbruhne, udari ob mizo). In ta pošteni nevernik te proklinja! —

Lina. Bog!

Slavko. Oče, ne kolni v teh velikih trenutkih!

Fanič (vzdigne roki). Sin, v teh velikih trenutkih te oče proklinja! Proklet!

(Plane proti vratom. Lina hoče za njim, Slavko ji dá znamenje z roko.)

Slavko. Pusti, Lina! Lažje bom nosil prokletstvo ko laž nad svojim življenjem!

Četrto dejanje.

(Isto prizorišče. Pozno v noč. Luč na mizi gori z motnim sijem, včasih vztrepeče s trudnim plamenom, kakor bi hotela ugasniti. Slavko leži na zofi, roki pod glavo na blazini, zroč mirno, skoro nepremično proti mračnemu stropu. Lina sloni zadaj za mizo, glavo položeno na iztegnjeno roko, tako da se ji lasje mize dotikajo. Na desnici svetilka. Ko se zastor dvigne, podpre tudi Lina v zmučenem sunku z desnico glavo, zroč preko zofe. Kratka pavza.)

Lina (z vzdihom). Grozna je današnja noč.

Slavko. Te je strah, Lina? (Tiho, monotono.)

Lina. Ne vem, česa se bojim, ali tega, kar se je zgodilo, ali se strašim slutnje pred bodočnostjo.

Slavko. Slutnje, kaj so slutnje?

Lina. Poznam vešče, ki nam zakrivajo solnce.

Slavko. Odkod so te vešče, Lina?

Lina. Gorje jih je spočelo in naša nemirna misel jih doji s svojo krvjo.

Slavko. In zakaj nam zakrivajo solnce?

Lina (tiho). Bog ve... Morda leži v nas krivda, morda nismo vredni te svetlobe; ali pa poživljajo v nas vero, ker smo nedolžni. A vendar solnca ne vidimo.

Slavko. In vendar ga ne vidimo... (Vznemirjeno.) Česa te je strah, Lina?

Lina (plaho). Vsega, vsega...

Slavko. In koga še posebe? (Se poskuša vzpeti.) Lina, veš, kaj se je zgodilo v tej hiši? (Omahne.) Govôri, pred kom se bojiš?

Lina. Miren bodi! Morda pred vsakim...

Slavko. Te je strah... In veš, zakaj? Ker je bil sin proklet od očeta...! (Zakrili z rokami, ki omahnejo na prsi.) Proklet!

Lina (vstane, stopi k zofi in se nagne do Slavka). Tiho! Ko mine ta strašna noč...

Slavko. ...bom videl, da sem človek z ubitim življenjem. Dolgočasje, ki je odveč na svetu... (Sede.) Lina, veš, kaj je tisti, nad komer leži prokletstvo?

Lina (sede na levo poleg njega, desnico položi na njegove rame; mehko, proseče). Ne razmišljaj o tem!

Slavko (z bridkim usmevom). Ampak o lepših stvareh? Dà, tako živijo ljudje, ki imajo neskončno majhno srce. Kaplja veselja zadostuje, da zavriska srce v praznični omotici... A če pade kaplja v morje, neskončno majhna kaplja v veliko, grenko morje? Potem se zbere krog te kaplje še večja grenkost... In nad mano bi visela sodba, težka odgovornost...

Lina. Ne misli na to zdaj, vsaj zdaj ne. Ves bolan si še, siromak.

Slavko. Bolan... Kdo to misli ob tej uri? Ves raztrgan je ležal berač na samotnem, kamnitem potu pod grmom, ko je udarila nevihta. A revež je vseeno bežal čez odprto polje skoz dež in vihar...

Lina. Ker je bil raztrgan.

Slavko. Dà, in truden in se je bal žalostne, uboge smrti... Zdaj je najhujši boj. — Lina, ti veš, da sem hotel odvaliti breme s svojih prsi, ker je pod njimi sililo življenje na dan.

Lina. Breme pa je padlo v blato, ki je oškropilo to mlado življenje...

Slavko. Kdo je kriv, da je padlo v blato?

Lina. Morda si na nepravem mestu odložil breme...

Slavko. Dà, to me mori. Ali je povsod umazanost, ali je le slučajno padla moja peza v blato? Pa to je težko, jako težko razločiti, ker na površju so povsod pajčolani... Meni se le zdi, da sem s preveč veselo zaupljivostjo vrgel kamen raz sebe, sicer bi me ne bilo doseglo blato.

Lina. Razumem. To je tisto veliko vprašanje: ali smo ljudje vredni resnice, odkritosrčnega življenja.

Slavko. Grozno bi bilo, ako ga ne bi bili. In kdaj smo vredni tega velikega razsvetljenja? Zakaj tudi takrat nihče ne odgrne svoje krinke?

Lina. Kakor bi se bali preporoda... (Pavza.)

Slavko. Lina, ta strašna ironija! Hotel sem prostosti, ker je bilo v meni življenje. Hotel sem dela, ker je bilo v meni veselje do dela. Luč je bila prižgana nad svetom, ki je bil zastrt s črno kopreno, da ni mogel videti njenih žarkov. Zdaj se je odgrnilo blato in pljuča so hlastnila po vzduhu. A vzduh je mrzel in grenak... Človek v svojem velikem upu išče luči, ki je ni, in je ne najde; kliče vero in vera mu ne odgovarja... Kliče svoje srce, a srce, svoje srce je nemo. O!

Lina. Takrat neha biti prostost lepa in postaja grozna...

Slavko (obupano). Lina, ali veš, kaj je tisti, ki leži nad njim prokletstvo! Zdaj čutim, kako pada strup kače, ki se je vsesala v moje prsi, kaplja za kapljo na moje srce. Kličem vero in vera

ne odgovarja ... Če pa izginja iz duše vera, ki jo je dvignila k cilju in ga ž njim zvezala, takrat se nekaj strašnega zgodi v njej. Dušo vleče njena lastna teža v globočino, in kar sreča na tem svojem žalostnem potu, se oprime z nemirno bolestjo, zdaj spet z nekim veseljem, podobnim smehu blaznega. Lina, ali veš, kaj je tisti, ki leži nad njim prokletstvo?

Lina. O ljudje! ljudje! ... Hotel si prostosti in si izgubil življenjsko silo ... (Nagne glavo na njegovo ramo, skoro ihteč.) Bog! (Spet kratka pavza.)

Slavko. Zdaj lahko v svoji gorjupostí premišljujemo, kaj je veselje in kaj dá človeku prostost ...

Lina. Ko srce izkrvavi ta grenki pelin ...

Slavko. Ko izkrvavi ...

Lina. Potem boš začutil novo veselje, porojeno iz bolečine. In to življenje je močno.

Slavko. Ko izkrvavi, dà ...

Lina. Brat moj!

Slavko (tiho). In če ni več krvi? (Trdo.) Potem je — mrtvo ... (Pavza.)

Rekel je moder človek, da to, kar ljudje imenujejo srečo, je samo testo, iz katerega jo volja izobliči. Človek naj ne poskuša priti v nebesa, ampak naj gleda, da pridejo nebesa v njegovo dušo ... Postavil sem nebo v svoje srce. Zdaj te vprašam, Lina: Kdo ima pravico nad življenjem svojega bližnjika?

Lina (ki je spet izpremenila svojo pozo v prejšnjo). Noben človek.

Slavko (vzburjeno). In vendar sem proklet! (Zakrili z rokami, ki mu skrušene udarijo na prsi.) O, proklet od očeta!

Lina (se mu je ovila krog vratu). Slavko! ... Tvojim razritim živcem škodujejo prečute noči. Ves bolan si, in te grozne ure!

Slavko (glavo do kolen). Proklet! ... (Mučra pavza.) — Naj umira boljša plat v človeku, naj umre? Dušo žeja — in je ni hrane, da bi ji dal. Naj ubijem svojo dušo, da ne bo čutila lačne bolečine? (Spet presledek. Se krčevito nekoliko vzpne z glavo.) Ne!

Lina (desnico na njegovi rami). Ko bi dobil miru ...

Slavko (s čudnim, skoro plašnim glasom). Kaj je mir? Kje ga najdeš na svetu? ... Pravijo, da šele v grobu ... (S prodirajočim, dolgim pogledom.) Ali res, Lina?

Lina. Tedaj bi bilo gorje na svetu. Tako pravijo tisti, ki ne vedo, kaj je strah in nemir ...

Slavko (počasi, kakor v sanjah). Kdaj ga najdeš potemtakem? ... Po besedi? Naj beseda ukazuje valovom — — — In vendar! (Sede, naslonjen v desnico.) Lina, kje je oče?

Lina (v pričakovanju). Mislim, da še zmerom zraven v sobi. Naj pokličem?

Slavko. Morda spi; potem ne kliči. Ni krutejšega, ko človeku jemati mir ...

Lina. Ob takem času ljudje ne morejo spati.

Slavko. Pravijo tudi, da pravični sladko počiva.

Lina (vstane). Luč dogoreva, prinesla bom svečo. (Gre proti stranskim vratom, jih počasi odpre in ravnotako lahno pripre. Slavko se vtoliko vzravna, da doseže s pogledom luč na mizi. Motni, pojemajoči plamen še parkrat svetlo zažari po mračni sobi. Ko vstopita onadva, svetilka ugasne. Fanič v spalnem površniku, Lina za njim s svečo. Pri vratih še tiho zaprosi:)

Lina. Oče!

(Fanič se umakne proti predsobnim vratom, kjer obstane, glavo pokonci, roke navzkriž, s pogledom proti mizi, kjer Lina nažiga svečo. V naslednjem pride mimo oken v ospredje, v isti pozi. Lina stoji pri mizi.)

Fanič. Sin, ki ne spoštuje svojega očeta, je proklet.

Slavko (monotono, kakor brezčutno). Ker ne spoštuje svojega očeta ...

Fanič. Nad njim se bo dopolnilo gorje, kakor je obljubljeno in zapisano takim otrokom.

Slavko (zamolklo, počasi ponavlja). Gorje, kakor je obljubljeno in zapisano takim otrokom.

Fanič (razprostre roki in stopi proti zofi; ganjen). Slavko, nisem spal, ampak sem jokal celo noč, ko sem mislil nate.

Slavko. Jaz nisem jokal.

Fanič. Ali čutiš, kakšno rano si vsekal v očetovo srce?

Slavko (molči, potem obupno). Oče, vrni mi ... (Skrči pesti.) Proklet sem!

Fanič. Poslušaj me, Slavko ...

Slavko (skuša vstati). Oče, reši me prokletstva! ... (Se zgrudi na kolena.)

Lina (ki je ves čas vznemirjena prisostvovala sceni s povešenimi očmi, prihiti zraven in ljubeče podpre brata; s šepetajočim glasom). Težko je nositi ... ah, ti moj ...! (Z njeno pomočjo Slavko spet sede, naslanjajoč se na njeno roko.)

Fanič. Čuj me, jaz ti odpuščam, če ...

Slavko (dvigne roki, s slabotnim glasom). Oče, reši! Vrni ... (Omahne onesveščen na zofo. Lina ga drži za roki, glava ji pade na njegove prsi. Fanič se skloni nad njegovo glavo.)

Fanič (mehko). Sin!

Lina (s skrušenim, razdvojenim glasom). Zdaj se rešujejo vprašanja ... Gorje!

Fanič (s trepetajočim glasom). Saj ti je odpuščeno, moj sin ...

(Lina se sunkoma dvigne in se z nemimi, velikimi očmi zazre v Slavkovo lice. Krikne, udari roke v obraz in se zgrudi na mrtve prsi.)

Lina. Gorje! ... Bog! — (Trdo.) Zdaj je mrtev ... (Pavza.)

Fanič (seže z drhtečo roko po sveči). Mrtev ... (Svečo v levici nad Slavkovo glavo, dela z desnico znamenje svetega križa nad njim.) Slavko, počivaj v miru... blagoslovljen od očeta...

Lina (se spet dvigne, tiho, očitajoče). Oče, čemu to ... Kaj pomeni ta sveča?

Fanič (nežno). Tiho, moje dete! ... Ne vprašuj zdaj ... Blagoslovljen, moj sin! Blagoslovljen ...

Lina (temno zroč v bratovo lice). Zdaj je mrtev ...

Fanič (poklekne k zofi in poljubi mrtva usta; šepetaje). Blagoslovljen ... (in prekrižava) blagoslovljen ... Saj ti je bilo odpuščeno, moj sin ...

Lina (zamolklo). Kakor je obljubljeno in zapisano ...

CORRESPONDENCE INTERNATIONALE

VIA HELVETIA.

V.

(Pismo.)

Sporočam Ti, doma smo zdravi vsi,
samo Tvoj brat
odpotoval je v večnost ...
Ali bodi potolažen:
njemu je dobro — — —

Radovedni smo, kako se ti godi
in kaj je z mojimi sinovi štirimi?

Pozdrav!

VI.

(Odgovor.)

Čakal sem in čakal pisma,
da razveseli me sladko.
In prišló je kratko, kratko.

Ni ga pisal oče,
ni mi sestra ga pisala,
roka je sorodna ga poslala.

O, bolest molči
in če spregovori,
je beseda kratka, kratka!

*

Prva vrsta — rádost v srce,
druga, tretja — »O Marija!«
in solze v oči — — —

Dobro se mi je godilo,
a po tretji vrsti več veselja ni.

Na vprašanje zadnje Vam odgovor piše kri.

Jožа Lovrenčič.